

5. Ліпман М. Критичне мислення: Чим воно може бути? / М. Ліпман // Постметодика. – 2005. – № 2. – С. 33-41.

АДАПТИВНА, ВИПЕРЕДЖАЮЧА, ВІДКРИТА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВТНЗ

УДК: 378.01
Брмакова С. С.

Адаптація, випередження і відкритість розглядаються у статті як провідні принципи сучасної освіти дорослих, необхідні складові суспільного розвитку. Аналізуються різні теоретичні практичні підходи до освіти, способи розуміння вказаних дефініцій і явищ.

Ключові слова: адаптивна освіта, відкрита освіта, освітня система, випереджувальна освіта, дистанційне навчання майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів, освітня концепція.

АДАПТИВНОЕ, ОПЕРЕЖАЮЩЕЕ, ОТКРЫТОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВТНУ

Адаптация, опережение и открытость рассматриваются в статье как ведущие принципы современного образования взрослых, необходимые составляющие общественного развития. Анализируются различные теоретические и практические подходы к образованию, способы понимания указанных дефиниций и явлений.

Ключевые слова: адаптивное образование, открытое образование, образовательная система, опережающее образование, дистанционное образование будущих преподавателей высших технических учебных заведений, образовательная концепция.

ADAPTIVE, PASSING AHEAD, OPENED EDUCATION AS MEAN OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL CONSCIOUSNESS FUTURE TEACHERS OF HTEE

Adaptation, passing and openness, is examined in the article as leading principles of modern education of adults, necessary constituents of community development. Different theoretical and practical approaches are analyzed to education, methods of understanding of indicated terms and phenomena.

Keywords: adaptive education, opened education, educational system, passing ahead education, controlled from distance education of future teachers of higher technical educational establishments, educational conception.

Постановка проблеми. В останні десятиліття педагогіка розробляла проблеми адаптивної, випереджувальної і відкритої освіти, а саме - освіти дорослих,

як засобу розвитку їх професійної свідомості. Сьогодні виникла необхідність узагальнити, який сенс вкладає науково-педагогічне товариство у ці терміни, які стоять за ними системні проблеми, визначити генетичний взаємозв'язок між ними, а також прослідкувати, куди спрямований вектор розвитку освіти, який пройшов через ці поняття у якості своєрідних орієнтирів. Між категоріями адаптивного, випереджувального і відкритого розвитку розглядається як історична, так і методологічна значимість.

Аналіз останніх досліджень. Проблема *адаптивного навчання* найшла наукове усвідомлення у 60-70-ті роки ХХ ст. у зв'язку зі спробами застосувати до навчання принципи кібернетики. Адаптивність визначили як «можливість пристосування системи до особливостей конкретного процесу навчання з метою його оптимізації». Зусилля викладачів з перекладення на навчання принципів функціонування технічних систем у результаті не увінчалась успіхом.

Між тим, існує інший підхід до адаптації в освіті, якщо ми розглядаємо можливості взаємних динамічних змін усіх елементів системи у залежності один від одного, при цьому студента вважаємо центральним, системоутворювальним елементом. Елементами системи у загальному випадку є мета освіти, зміст освіти, форми, методи і способи навчання, відповідно студент, викладач, результати навчання як відображення мети. Усього нараховується від 5 до 10 компонентів. Саме зв'язки між елементами педагогічної системи і є носіями («провідниками») адаптації. В адаптивній андрагогіці частіше за все говорять про пристосування (залежність) мети, задач, змісту, форм, методів, умов навчання до характеристик вихованців. Однак і вихованець у більшій мірі повинен пристосовуватися до елементів педагогічної системи. Адаптивна система пристосовується до зовнішнього середовища і сама при цьому впливає на неї; вона також «пристосовується» до інтелектуальної, емоційної і поведінкової сфер кожного з учасників педагогічного процесу.

Ідея випереджувальної освіти є досить не простою. Учені не досить часто звертаються до неї, однак неоднократні повернення до її розробки свідчать про плодovitий, але не реалізований до цих пір потенціал. Випереджувальна освіта має глибоке коріння у психології (А.П. Анохін та ін. [1]). Людина володіє можливостями до аналізу, усвідомлення, прогнозу, передбачення різних подій. Стратегія перенесення даних здібностей людуства у сферу освіти дозволила б не тільки економити освітні ресурси, у тому числі ресурсе часу, але й досягати кращої якості життя і діяльності. Однак, освітня реальність показує, що навіть наукове передбачення, засноване на всебічному аналізі явищ і шляхів розвитку подій, не завжди виправдовується на практиці. Відтак, зрозуміло, з якими складнощами стикається наука при спробах побудувати модель змісту навчання, яке буде відповідати вимогам майбутнього. Не можна розкрити принципи функціонування ще не створених технік і технологій (П.Н. Новиков, В.М. Зуев [2]). Тому принцип випередження, «знизу», від конкретного змісту, виправдовується лише в обмеженому ряді освітніх систем і практик: тоді, коли мова йде про вже відносно відомий зміст і про його високу вірогідність сприйняття конкретним контингентом майбутніх викладачів (підвищення кваліфікації, засноване на засвоєнні нової техніки; вивчення іноземних мов і інформаційних технологій «наперед» та ін.). Більш глибоким, цікавим та практичним з наукової сторони, є підхід до випереджувальної освіти «зверху», який розділяють багато науковців,

що займаються даною проблемою (В.І. Соколов, Б.М. Бим-Бад, В.А. Горшенін, О.Е. Марон, К.К. Колін та ін. [3]). Тут в якості основних випереджувальних елементів змісту освіти розглядаються не конкретні знання і уміння, а загальні характеристики особистості, такі, як: розвиток загальних здібностей, схильностей, інтересів, переконань, що сприяють адаптації людини до змін життя (Б.М. Бим-Бад [1]); здібність використовувати отримані знання для удосконалення діяльності (В.А. Горшенін); розвиток особистості вихованця (А.М. Новиков); фундаментальні освітні знання, а також знання світоглядного плану (О.Е. Марон, К.К. Колін та ін. [4]); розвиток творчих здібностей, навичок самоосвіти, уміння знаходити шляхи розв'язання складних систем (Л.В. Заніна [5] та ін).

Випереджувальна освіта у результаті сприяє становленню глобальної, нооферної свідомості, «відповідального розуму», що розуміє небезпеку та уміє її подолати (А. Д. Урсул, А. І. Субетто [4]).

Мета статті. Дослідити сутність випереджувальної освіти, охарактеризувати її вплив на розвиток професійної свідомості майбутніх викладачів ВТНЗ.

Виклад основного матеріалу. Глибинні процеси гуманізації, демократизації і глобалізації, що відбуваються у світі і у свідомості людства, призвели до виникнення категорії «відкритість» у ранг основних у способі організації суспільного і духовного життя. Безперечним є той факт, що тенденція устремління до відкритості не могла не проявитися і в сфері освіти.

Можна виділити більше десятка позицій (сенси) відносно розуміння відкритості в освіті.

1. Менш жорсткий регламент по відношенню до вхідних характеристик майбутнього викладача: до навчального процесу залучаються усі бажаючі без вікових, статусних, громадянських та інших обмежень.

2. Зняття регламентації вимагає постійної гнучкої технологічної освітньої системи, яка також стає відкритою, що виражається у свободі переходу із форми у форму навчання, вибір навчальних дисциплін, індивідуалізації мети і змісту навчання і відповідно, навчальних програм, а також форм контролю, що, у свою чергу, призводить до побудови індивідуальних освітніх маршрутів, а також застосування дистанційних форм навчання.

3. Системно-синергетичний погляд на освіту веде до наступного розуміння його відкритості: освітня система є відкритою у зовнішнє середовище, тобто обмінюється з нею різними ресурсами: інформаційними, людськими, матеріальними.

Відкритість змісту навчання майбутніх викладів ВТНЗ (інформаційний ресурс) проявляється у наступних аспектах: а) проектування освітніх програм з урахуванням сучасних і актуальних уявлень про предмет навчання; б) вихід за рамки змістовного стандарту, навчальної програми, оперативно запланований і такий, що здійснюється за мірою необхідності; в) створення дидактичних і методичних умов для привнесення змісту в навчальний процес з боку майбутніх фахівців; г) «оперативне подання» інформації із «зовнішнього світу» в навчальний процес у реальному часі (наприклад, Інтернет-пошук та використання інформації безпосередньо у ході занять).

Освітня система обмінюється із зовнішнім середовищем людськими ресурсами, якщо практикується запрошення у якості викладачів-практиків, учених,

суспільних діячів. Освітня система може обмінюватися із зовнішнім середовищем і матеріально-технічними ресурсами (використання обладнання, будівель, приміщень організацій; виїзні та ін. заняття).

Основний потік обмінних ресурсів спрямований із зовнішнього середовища в освітню систему. Зворотній потік у значних об'ємах можливий лише у системах вищої післядипломної освіти, коли майбутні викладачі ВТНЗ реально впливають на зовнішнє середовище уже у процесі навчання. Цю сторону відкритості можна назвати, наприклад, соціально-педагогічною взаємодією.

Ідея обміну ресурсами із зовнішнім середовищем як життєвий фактор відкритої педагогічної системи – це, безперечно, методологічний крок уперед у порівнянні із «приспосуванням» до середовища адаптивної системи.

4. Відкритість системи синергетичної точки зору передбачає постійну незавершеність становлення освітньої системи. Це означає, що система у будь-який момент відкрита до саморозвитку і до подальшої, більш широкої і глибокої взаємодії із середовищем. Цей спосіб відкритості планується керованою підсистемою освітнього закладу, але реалізується усіма суб'єктами навчання у ході навчального процесу. Передумови саморозвитку освітньої системи створюються у повсякденній діяльності викладачів і вихованців, причому відкрита управлінська підсистема (в яку входять не тільки адміністратори) веде моніторинг цих передумов і цілеспрямовано розвиває їх до досягнення точок біфуркації, при цьому усвідомлює негативні ризики розвитку і має у своєму розпорядженні засоби мінімізації цих ризиків.

5. Відкрита освіта – освіта, «відкрита майбутньому». Сама поява терміну «відкрита освіта», на думку А. Г. Оганесяна [5], відображає необхідність зробити систему освіти більш доступною і гнучкою, яка задовольняє швидкозмінні потреби суспільства. Тут освітня відкритість перетинається з ідеями випередження.

6. Відкритість розглядається як «прозорість» освітньої системи, що означає відповідно звітність освітньої установи.

7. Відкритість освіти обґрунтовано розглядається як передумова відкритості суспільства, толерантності, готовності людей до діалогу культур, позицій, ідей та ін. Це аспект відкритості передбачає серйозне і цілеспрямоване навчання засадам полікультурності, виробленню усвідомлених поглядів на процеси глобалізації суспільства та ін.

8. Дефініцію «відкрита освіта» нерідко порівнюють із дистанційним навчанням, що підкреслює частотний аналіз вживання даного терміну на різних мовах Інтернету. Адаже максимальна відкритість у інформаційне середовище, зняття просторово-часових регламентацій до організації навчального процесу, і повна відкритість по відношенню до тих, що поступає, гнучке застосування навчальних форм, технологій і методик, лабільність системи навчання, її готовність до розвитку і адаптації – основні складові й дистанційного навчання.

Таким чином, ідея відкритої освіти у вищому технічному навчальному закладі виступає свого роду методологічним інтегратором інноваційних поглядів, ідей, принципів, підходів, напрацьованих у науці про освіту дорослих.

Разом з тим, скільки видів освітніх маршрутів ми б не розробляли, скільки б не затвердили стандартів, все це ні трохи не відіб'ється на результат, якщо не пройшло через свідомість майбутнього викладача, не перетворилось на його пере-

конання та позицію. Педагогічна позиція майбутнього викладача ВТНЗ проявляється як його свідомість (усвідомлення власного життєвого досвіду) через систему потреб, систему норм, синтезу здібностей, їх взаємозв'язки і регуляції.

У тому випадку, якщо майбутній викладач ВТНЗ визначає функції освітнього спочатку в рамках своєї професійної діяльності, а педагогічний процес — спеціально організованим освітнім процесом, то його професійним обов'язком є забезпечення цілісності освіти як єдності процесів виховання, навчання й розвитку. Однак на практиці це не всім вдається, не всім трьом складовим надається однакове значення. Для забезпечення цілісності освіти (виховання, навчання й розвитку), усунення перекосів і з'являються новації, які по суті, є всього лише прагнення до норми.

Тому однією з найважливіших умов успішного впровадження новацій у навчально-виховний процес є забезпечення його технологічності. Безпосередній вплив на якість освіти має позиція викладача — розуміння ним власних функцій у реалізації технології: мети, як прогнозування результату педагогічного процесу для кожного, змісту як перетворення зовнішнього (навколишнього) світу у внутрішній зміст вихованця, методів як способу спільної діяльності викладача й студентів.

Розуміння майбутнім викладачем ВТНЗ власних функцій обумовлено розумінням основних понять: суб'єкт освіти, педагогічний процес, результат освіти, які й становлять теоретичні основи педагогічних технологій. Саме тому у професійну підготовку майбутніх викладачів ВТНЗ у нових соціально-економічних умовах повинно лягти не методичне, а технологічне навчання, тобто освоєння й впровадження ними у навчально-виховний процес нових технологій.

Професійну підготовку майбутніх викладачів ВТНЗ варто розглядати як процес, як результат, або як цілісну освітню систему. Результат передбачає зміни професійних якостей внаслідок їх навчання в умовах відкритої випереджувальної освіти. Це цілеспрямований процес навчання, що є частиною системи безперервної педагогічної освіти. Якість такої професійної підготовки це сукупність ієрархічно організованих соціально значимих властивостей (характеристик, параметрів), які обумовлюють її можливості з реалізації цілей професійного розвитку майбутніх викладачів ВТНЗ.

Система професійної підготовки майбутніх викладачів ВТНЗ, на думку дослідників [6], має кілька основних функцій:

- інформаційну (задоволення потреб майбутніх викладачів ВТНЗ в отримання знань про досягнення в науці, про передовий вітчизняний і закордонний досвід);

- навчальну (організація та здійснення освітнього процесу в установах підвищення кваліфікації, надання консультативної допомоги фахівцям);

- дослідницьку (проведення наукових досліджень і експериментів у галузі педагогічної освіти після ВТНЗ, моніторингу якості навчання, вивчення тенденцій зміни й розвитку системи освіти);

- експертну (наукова експертиза програм, проектів, рекомендацій та інших документів і матеріалів, оцінка необхідності, обґрунтованості безпеки експериментальної роботи, яка проводиться освітніми установами).

За умови реалізації зазначених функцій у рамках професійної підготовки майбутніх викладачів ВТНЗ, кожному майбутньому фахівцеві пропонуються

нові знання з психології, педагогіки вищої школи, дидактичних методик, що допомагає ознайомитися з передовим педагогічним досвідом та інноваціями, зорієнтуватися в останніх наукових досягненнях, технологіях і визначити можливості їх застосування в процесі навчання. Важливим показником результативності професійної підготовки майбутніх викладачів ВТНЗ є темпи професійного розвитку майбутніх фахівців.

Професійна підготовка майбутніх викладачів ВТНЗ містить такі основні ключові компоненти [-]:

- функціональне самовизначення майбутніх фахівців у педагогічній діяльності;

- педагогічні знання про критерії педагогічної діяльності;

- педагогічні здібності;

- рефлексія педагогічних дій на кожному інтервалі навчального часу.

Оволодіння цими компонентами педагогічної діяльності здійснюється майбутніми викладачами частіше інтуїтивно, витрачається чимало енергії на вивчення педагогічного досвіду, на спроби використати його методом проб і помилок без вивчення теорії. Відповідальне ставлення до педагогічної кваліфікації передбачає методологічну підготовку (знання філософії й логіки, соціології й психології), використання педагогічних знань (основних понять, категорій, положень і принципів педагогіки як науки); оволодіння педагогічними технологіями засвоєння змісту, впливу на слухачів через обраний метод (формулювання тези, постановка питань, введення теми); організація комунікації розвиток власних рефлексивних здібностей (постійний аналіз власного досвіду, зіставлення з науковими нормами, оцінка).

Професійна компетентність на даному етапі розглядається як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції, що полягають у результатах праці людини. Особливістю інноваційного навчання у ВТНЗ є формування продуктивної діяльності, що передбачає створення нової інформації, яка повинна лежати в основі прийняття інженерних рішень. Не вдаючись у філософські поняття компетентності, можна прийняти у якості визначення наступне: компетентність – властивість людини, яка завершила освіту на відповідному рівні, виражається у готовності на його основі до успішної продуктивної діяльності з урахуванням її соціальної значимості і соціальних ризиків, які з нею пов'язані. У системі вищої технічної освіти вона може бути оцінена наступними компетенціями: компетенціями у спеціальній галузі професійної діяльності; компетенціями у суміжних галузях професійної діяльності; системними компетенціями.

Системні компетенції включають здібність застосовувати отримані знання на практиці, вести наукові дослідження, генерувати нові ідеї та ін. Крім того, слід відзначити компетенції соціально-особистісні, які належать до уміння вчитися, а також міжособистісні, які відображають здібність працювати у групі. Таким чином, особистість може оцінюватися за її відношенням до самої себе, суспільства, природи.

Особливості постіндустріального суспільства, яке ми прагнемо побудувати, є і те, що ланцюг «освіта – професійна діяльність» у ньому розвивається. Освіта стає в свідомості майбутнього фахівця, як самоцінність. Відтак й проблема якості освіти повинна перейти в іншу площину. Тут і виникають основні проблеми.

Передусім, реалізація інноваційної освіти може увійти у протиріччя з основною спрямованістю економіки, яка, як відомо, має низьку чуттєвість до інновацій. До такого повернення подій вищі технічні навчальні заклади не готові. Така ситуація гальмує активну реалізацію випереджувальної інноваційної освіти у вищій школі. Перехід до випереджувальної інноваційної освіти вимагає також і іншої моделі управлінської діяльності викладача. Моделювання управлінської діяльності викладача краще вести на основі модульного підходу до побудови змісту, який настроює стратегічні цілі на вектор провідних ідей. Перехід від масового навчання до високоякісної індивідуальної підготовки спеціалістів, спроможних стати керівниками нових виробничих структур, потребує від викладача уміння проектувати навчальний процес, поєднувати різноманітні підходи до технологій навчання, використовувати інноваційні системи навчання, здійснювати педагогічну рефлексію, тобто розв'язувати творчі, проблемні задачі професійно-педагогічної діяльності.

Характерною особливістю майбутніх викладачів вищих технічних навчальних закладів є взаємозв'язок їх педагогічної і наукової діяльності. Причому, перенесення акценту у процесі професіоналізації на науковий компонент кваліфікації викладачів у діяльність сучасного ВТНЗ досить важлива. При вивченні проблеми формування педагогічної майстерності у ВТНЗ нами виділений ряд умов, що забезпечують його ефективність: висока кваліфікація викладача як науковця, потреба у педагогічній діяльності, спрямованість на постійне наукове і педагогічне удосконалення та ін.

Випереджувальний розвиток майбутнього викладача, з нашої точки зору, виражається у його інтелектуальній і емоційній гнучкості, у сприйнятливості до нового, неможливо без значного запасу загальнотеоретичних (загальноосвітніх) і спеціальних знань, без широкого наукового кругозору. Його формування означає залучення майбутнього викладача до усіх духовних багатств, до досвіду відкриттів, пізнань, спілкування. Виходячи з такої думки, можна стверджувати, що прогнозування професійної підготовки майбутніх викладачів ВТНЗ пов'язано із вивченням впливу науково-технічного прогресу на зміст професійної діяльності майбутніх поколінь.

У результаті проведеного дослідження нами був здійснений істотний аналіз факторів, що обумовлюють пошук нових моделей освіти. В сучасних умовах пришвидшення темпів соціального буття, освіта, що має інформаційну природу, повинна розвиватися випереджувальними темпами, реалізуючи механізм випереджувального відображення, моделюючи інформаційні педагогічні сценарії майбутнього, допомагаючи з теперішнього керувати майбутнім. Ідея неперервності освіти пов'язана із прогнозуванням перспектив особистісного розвитку, а також із прагненням людини до випередження наявного рівня розвитку виробництва і суспільства. Іваріантними складовими моделі випереджувального розвитку можна назвати такі:

- концепцію фундаменталізації;
- концепцію єдиної системи дистанційної освіти;
- систему неперервного навчання.

З-за таких чинників професійна підготовка майбутніх викладачів повинна адаптуватися до теперішнього, однак воно ще у більшій мірі повинно перетворювати майбутнє, повинно бути свого роду компасом стихії ринку. Для цього

необхідно створити умови, за яких професорсько-викладацький склад вищого технічного навчального закладу повинен постійно знаходитися у курсі нових наукових досягнень і перспективних технологій, активно брати участь у розвитку вітчизняної науки. Відповідно слід проводити коректування навчальних програм і планів з урахуванням досягнень науки і техніки.

Таким чином, одним із головних завдань випереджувальної професійної освіти є формування у людини відповідальності за наслідки прийнятих рішень невідкладною складовою перетворюваного інтелекту. Розуміння сутності випереджувальної освіти висуває задачу удосконалення змісту і процесу професійної освіти як такої, заставляє інакше дивитися на його результати.

Висновки. У період переходу від індустріального до постіндустріального суспільства висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, які визначаються необхідністю забезпечення якості освіти на основі використання в навчально-виховному процесі сучасних педагогічних технологій, засобів і методів.

Проведений аналіз показує, що найважливішими напрямками вдосконалення професійної підготовки майбутніх викладачів ВТНЗ є перехід від принципів і методів до використання закономірностей і технологій у професійній діяльності, й відповідно, розвиток ключових компетенцій в умовах відкритої випереджувальної освіти.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо напрямком роботи з побудови метатеорії освіти дорослих, органічною частиною якої стануть вказівки науковців, а об'єднуючим системним елементом виступає відкрита освіта.

Література:

1. Бим-Бад Б. М. Опережающее образование: теория и практика / Б.М. Бим-Бад // Советская педагогика. – 1988. – №5. – С. 51.
2. Новиков П. Н., Зуев В.М. Опережающее профессиональное образование: научно-практическое пособие. – М.: РГАТнЗ, 2000. – 266 с.
3. Урсул А.Д. Концепция опережающего развития / А.Д. Урсул // Alma mater. 2006. – С. 28-33.
4. Исаев В.А. Образование взрослых: компетентностный подход / В.А. Исаев, В.И. Воротилов. – СПб.: ГНУ ИОВ РАО, 2005. – 92 с.
5. Оганесян А. Г. Пути и проблемы открытого образования / А.Г Оганесян / / Edukational Technology & Society / - 2001/ - № 4 (3). – С. 166-177.
6. Мозгарев Л. В. Структура качества повышения квалификации работников сферы образования // Педагогика. – 2004. - № 10. – С. 12-18.
7. Громкова М. Т. Психология і педагогіка професійної діяльності. – М.: Юнити – Дана, 2003. – 415 с.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Уткина А.Д.

В статье рассмотрены особенности протекания адаптивных процессов студентов иностранцев. Выявлены основные трудности, с которыми сталкивается студент-эмигрант в условиях дру-гой этно-культурной среды.